«ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ» ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԹԻՎ 6

ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳ

ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ ԽՐԱԽՈՒՍՄԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԻ

«ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ» ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԹԻՎ 6

ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳ

ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ ԽՐԱԽՈՒՍՄԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԻ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ
ՀՅ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ

ԵՐԵՎԱՆ 2006

Բովանդակություն

Երկու խոսք 5

Ներածություն 7

Իրավիճակի ընդհանուր վերլուծություն 9

Խնդրի արդիականությունը 11

Նպատակը և սկզբունքները 15

Առաջարկվող ուղղությունները 16

Առաջարկվող մեխանիզմները 23

Հավելվածներ 27

Աղյուսակ 1. Հայաստանի հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշներ 29

Աղյուսակ 2. Տնտեսության հիմնական ճյուղերը 30

Աղյուսակ 3. Անվանական ՀՆԱ-ի կառուցվածքն ըստ ծախսային բաղադրիչների 31

Աղյուսակ 4. Վճարային հաշվեկշիռ (մլն ԱՄՆ դոլար) 31

Աղյուսակ 5. Ներմուծումն ըստ հիմնական գործընկեր երկրների (մլն ԱՄՆ դոլար) 32

Աղյուսակ 6. Արտահանումն ըստ հիմնական գործընկեր երկրների (մլն ԱՄՆ դոլար) 33

Աղյուսակ 7. Ներմուծումն ըստ հիմնական ապրանքատեսակների (մլն ԱՄՆ դոլար) 33

Աղյուսակ 8. Արտահանումն ըստ հիմնական ապրանքատեսակների (մլն ԱՄՆ դոլար) 34

Գծանկար 1. Ապրանքների և ծառայությունների արտահանումը և ներմուծումը (ՀՆԱ-ի նկատմամբ) 34

Գծանկար 2. Արտահանման կառուցվածքն ըստ ապրանքախմբերի 35

Գծանկար 3. Արտահանման կառուցվածքն ըստ երկրների 35

Երկու խոսք

Հայաստանում ժողովրդավարության հաստատումն ու իրավական պետության կառուցումը ոչ թե առանձին մարդկանց ցանկության կամ նախասիրության հարց է, այլ պատմական օրինաչափություն, մեր ազգի առջև ծառացած ընթացիկ և համազգային ռազմավարական նշանակության խնդիրների լուծման միջոց ու նախապայման: Սակայն այդ ճանապարհը դյուրին չէ. այն պահանջում է մեծ ջանքերի ներդրում, ծրագրված և հետևողական աշխատանք: Այս առումով կարևորվում են ազգային գերակայությունների վրա հիմնված ռազմավարական ծրագրերի մշակումը և դրանց հետևողական իրականացումը:

Հ. Յ. Դաշնակցությունը, հավատարիմ իր Ծրագրից բխող ազգային գաղափարախոսության սկզբունքներին, Հայաստանի համընդհանուր զարգացման և հզորացման ռազմավարական գերխնդիրների լուծման հարցերում պատրաստ է ստանձնել համարժեք պատասխանատվություն և բերել իր ակտիվ մասնակցությունը: Այս համատեքստում առաջարկվող «Արտահանման խրախուսման ազգային ռազմավարական ծրագիրը» Հայաստանի տնտեսության զարգացման գերխնդրին ուղղված քայլերից մեկն է: Այն բխում է Հ. Յ. Դաշնակցության գաղափարախոսությունից, երաշխավորում է այնպիսի տնտեսական առաջադրանքների լուծումը, ինչպիսիք են ժողովրդի բարօրության ապահովումը, ընկերային արդարության հաստատումը և այլն:

Նման ծրագրերը, ընդհանրապես, լուրջ նախապայմաններ են ստեղծում մտավոր, հոգևոր, նյութական համազգային-համապետական կարողությունների կենտրոնացման, դրանց առավել արդյունավետ օգտագործման համար, առանց որոնց ազգային-պետական-հասարակական կյանքի ակնկալվող զարգացումն ու հետագա վերելքն անհնար է պատկերացնել:

Առաջնորդվելով այս տրամաբանությամբ՝ Հ.Յ.Դ. կողմից ավելի քան մեկ տարի առաջ նախաձեռնվեց «Արտահանման խրախուսման ազգային ռազմավարական ծրագրի հայեցակարգի» մշակման աշխատանքը, որին մասնակցեցին Հայաստանի և Սփյուռքի մի շարք մասնագետներ:

Փաստաթղթի նախագիծը տպագրվել էր «Երկիր» շաբաթաթերթում՝ հավելվածի տեսքով, տեղադրվել www.yerkir.am կայքում, ինչպես նաև ներկայացվել շահագրգիռ պետական մարմինների, հասարակական և միջազգային կազմակերպությունների, գիտական-կրթական հաստատությունների ուշադրությանը՝ փաստաթղթի վերաբերյալ առաջարկություններ ստանալու ակնկալիքով:

Փաստաթղթի նախագծի վերաբերյալ կարծիքներ, տեսակետներ և առաջարկություններ են ստացվել ՀՀ առևտրի և տնտեսական զարգացման նախարարությունից, ՀՀ էներգետիկայի նախարարությունից, ՀՀ Կառավարությանն առընթեր մաքսային պետական կոմիտեից, Երևանի պետական տնտեսագիտական ինստիտուտից, Երևանի պետական համալսարանի տնտեսագիտական ֆակուլտետից, Տնտեսական զարգացման և հետազոտությունների կենտրոնից, Մարդու իրավունքների և ժողովրդավարության ինստիտուտից, Միջազգային խաղաղականության հետազոտության հայկական խմբից, «Արմենիա 2020» ծրագրից, ինչպես նաև ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալությունից, որոնց համար հայտնում ենք մեր շնորհակալությունը: Ներկայացված տեսակետներն ու առաջարկությունները հնարավորինս հաշվի են առնվել փաստաթղթի լրամշակման գործընթացում:

Ներկայում «Աղքատահանման խրախուսման ազգային ռազմավարական ծրագրի հայեցակարգը» ներկայացվում է հասարակության, Սփյուռքի, Հայաստանում գործող միջազգային կառույցների և զարգացման գործակալությունների լայն քննարկմանը՝ կարևորելով ծրագրի վերածումը մասնակցային ազգային ծրագրի կամ համընդհանուր պաշտոնական, ինչպես նաև ՀՀ Կառավարությանը՝ առ ի քննարկում և գործադրում:

Հայ Յեղափոխական Դաշնակցության

Հայաստանի Գերագույն մարմին

Ներածություն

1. Նախորդ դարի հայտնի աշխարհաքաղաքական փոփոխությունների հետևանքով այսօր Հայաստանը բախվում է նոր մարտահրավերների: Ժողովրդավարական և իրավական հասարակության կառուցումը հրամայական է զարգացած աշխարհին համընթաց շարժվելու և ուրույն տեղ գրավելու առումով: Այս գործընթացը պահանջում է ռեսուրսների և հարստության ներդրում: Մինչդեռ ներքին տնտեսական և սոցիալական ռեսուրսների ներկա մակարդակը, դրանց կազմակերպվածության և արդյունավետության աստիճանը բավարար չեն առկա խնդիրների հետագա արդյունավետ և արագ լուծումն ապահովելու համար:

2. Հայաստանը կանգնած է աղքատության, անհավասարության, կոռուպցիայի և վատ կառավարման, միջազգային շուկաներում անմրցունակության հիմնախնդիրների առջև: Սրանք վտանգում են երկրի կայունությունը, ազգային անվտանգությունը և խոչընդոտում ժողովրդավարության ձևավորմանը:

3. ՀՀ Կառավարության կողմից բարեփոխումների իրականացման և տնտեսական զարգացման պարտավորվածության, միջազգային կազմակերպությունների լայնածավալ աջակցության, հին և նոր Սփյուռքի օժանդակության շնորհիվ Հայաստանի տնտեսությունը հաղթահարեց 1990-ականների առաջին կեսի տնտեսական ճգնաժամը. սկսվեց տնտեսական զարգացումը: 1994 թվականից շարունակաբար գրանցվող տնտեսական աճի բարձր տեմպերի արդյունքում 2004 թվականին ՀՆԱ-ն գերազանցեց 1990 թվականի մակարդակը, սակայն արդեն սոցիալական և տնտեսական անհավասարության չափազանց բարձր, ահազանգող պայմաններում:

4. Տնտեսական զարգացման բարձր մակարդակը և տնտեսական աճի առաջանցիկ տեմպերը Հայաստանում էլ ավելի են կարևորվում տարածաշրջանային անկայունության և հարևան երկրների հետ լարված ու դժվարին փոխհարաբերությունների համատեքստում: Տնտեսական զարգացման բարձր մակարդակը և մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ի բարձր ցուցանիշը որոշիչ են ինչպես դիվանագիտության և ռազմատնտեսական քաղաքականության իրականացման գործընթացներում, այնպես էլ համաշխարհային ինտեգրման առումով:

5. Դեռևս 1998 թվականին ՀՀ Կառավարությունը, որպես տնտեսական քաղաքականության նպատակ, որդեգրեց տնտեսական աճի ապահովումը: 2003 թվականին ՀՀ Կառավարությունն ընդունեց «Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագիրը», որով ստանձնեց պատասխանատվություն հաղթահարել երկրում աղքատությունը և ապահովել տնտեսական զարգացումը: Նշված ծրագրում նույնպես ՀՀ Կառավարությունը աղքատության հաղթահարման հիմնական միջոց է ընդունում տնտեսական աճի բարձր տեմպերի ապահովումը:

6. Տնտեսական աճի ապահովման համար կարևոր գործոն է շուկաների առկայությունը և պահանջարկը: Հատկապես փոքր երկրի համար կարևորվում են արտաքին շուկաները: Համաշխարհային շուկաներ ներխուժման ընդլայնումը և արտահանման աճը տնտեսական աճի հետագա ապահովման կարևոր գործոններ են: Հայաստանում արտահանման խրախուսումը ստանում է ռազմավարական նշանակություն: Արտահանման աճը կնպաստի ոչ միայն տնտեսական զարգացմանը և զբաղվածության աճին, այլև համաշխարհային ինտեգրմանը, Հայաստանի պատմության ճանաչման ընդլայնմանը, մշակութային և տեխնոլոգիական զարգացմանը, ներքին կարողությունների և փորձառության աճին:

7. ՀՀ Կառավարության գործունեության ծրագրում ամրագրված է, որ արտահանման խրախուսումը Կառավարության տնտեսական քաղաքականության գերակայություններն է: Սակայն մինչ այժմ չի մշակված տվյալ գերակայության ապահովման գործողությունների և միջոցառումների ամփոփ միասնական փաթեթ: «Արտահանման խրախուսման ազգային ռազմավարական ծրագիրը» կոչված է դառնալու ՀՀ Կառավարության արտահանման խրախուսման գերակայության ապահովման մեխանիզմ և ներկայացվում է Կառավարության քննարկմանը, հաստատմանը և իրականացմանը:

8. Արտահանման խրախուսման ռազմավարական ծրագրերի մշակման և իրականացման միջազգային փորձը բավականին ընդգրկուն է: Դրանք ներդրվել և ներկայում գործում են մի շարք զարգացած և զարգացող, այդ թվում՝ անցումային երկրներում: Նման ծրագրերը հաճախ իրականացվում են միջազգային կառույցների, այդ թվում՝ նաև Համաշխարհային բանկի աջակցությամբ:

Իրավիճակի ընդհանուր վերլուծություն

9. Հայաստանը դեպի ծով ելք չունեցող, լեռնային, բնական ռեսուրսներով ոչ հարուստ, փոքր երկիր է: Խորհրդային տարիներից Հայաստանը ժառանգել է գիտության, կրթության, մշակույթի, սոցիալական և այլ ծառայությունների զարգացած ենթակառուցներ և տարածաշրջանում հիմնականում առանձնանում է մարդկային կապիտալի զարգացման բարձր մակարդակով և աշխարհասփյուռ ակտիվ և գործուն Սփյուռքով: 1988 թվականի ավերիչ երկրաշարժը, Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի ինքնորոշման հետևանքով Ադրբեջանի հետ հակամարտությունը, Թուրքիայի և Ադրբեջանի կողմից Հայաստանի տնտեսական շրջափակումը գումարվեցին Խորհրդային Միության փլուզման հետևանքներին, որի պատճառով տնտեսական և քաղաքական անցում կատարող նորանկախ Հայաստանը 1991-1993 թվականներին խորը տնտեսական անկում ապրեց. ՀՆԱ-ն կրճատվեց շուրջ 50 տոկոսով, արդյունաբերությունը՝ 60 տոկոսով:

10. 1994 թվականից սկսվեց տնտեսական վերականգնումը, 1995-2003 թվականների ընթացքում իրական ՀՆԱ-ն կրկնապատկվեց, և արդեն 2004 թվականի ընթացքում արտադրված ՀՆԱ-ն իրական արտահայտությամբ 11 տոկոսով գերազանցեց 1990 թվականի մակարդակը[1]: Վերջին տասը տարվա տնտեսական աճի միջին ցուցանիշը կազմում է 7.9 տոկոս, իսկ հինգ տարվանը՝ 10.5 տոկոս: Աճը սկզբնական փուլում ապահովվում էր տնտեսության սահմանափակ (հիմնականում՝ ծառայություններ և առևտուր) ճյուղերի հաշվին, մինչդեռ ավելի ուշ ընդլայնվեցին գրեթե բոլոր՝ հատկապես արդյունաբերության ճյուղերը և կապիտալ շինարարությունը:

11. Կոռուպցիան, հովանավորչությունը, ռեսուրսների և հարստության բաշխման անհավասարությունը տնտեսական անցման դեռևս սկզբնական փուլերից հանգեցրին եկամուտների ձևավորման և բաշխման խիստ անհավասարության: 1998-1999 թվականների տնային տնտեսությունների հետազոտությունը Հայաստանում փաստեց աշխարհում եկամուտների անհավասարության ամենաբարձր ցուցանիշը. Ջինի գործակիցը կազմեց մոտ 0.6: Այս նույն հետազոտության[2] համաձայն աղքատությունը կազմեց 55.1 տոկոս, իսկ ծայրահեղ աղքատությունը 22.9 տոկոս: Հետագայում բարձր տնտեսական աճը փոքր-

1 Այստեղ և այսուհետ ներկայացվող տվյալները վերցված են http://www.edrc.am/project.html?cat-id=38 ինտերնետային հանգույցից, եթե առանձին նշում կամ հղում չի բերվում:

2 Տե՛ս ԱՎԾ «Հայաստանի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը» վիճակագրական զեկույցները:

ինչ մեղմեց աղքատությունը. 2003 թվականի հետազոտության տվյալներով աղքատությունը կազմեց 42.9 տոկոս:

12. Չնայած բարձր տնտեսական աճին՝ տնտեսության մեջ ցածր է ներքին խնայողությունների մակարդակը. միայն 2002 թվականից ՀՆԱ-ն գերազանցեց ամբողջական սպառումը: Ներքին համախառն ներդրումները 2003 թվականին կազմեցին ՀՆԱ-ի 21.7 տոկոսը, իսկ ընթացիկ հաշվի բացասական մնացորդը, առանց պաշտոնական տրանսֆերտների, կազմում է ՀՆԱ-ի 8.9 տոկոսը:

13. Տնտեսական կայունացումը, շուկաների և առևտրային պայմանների ազատականացումը նպաստեցին նաև արտաքին ապրանքաշրջանառության ընդլայնմանը: Ապրանքաշրջանառության ծավալները[3] 2003 թվականին 1.9 անգամ գերազանցեցին 1995 թվականի մակարդակը, և կազմեցին 1826.3 մլն ԱՄՆ դոլար: Ընդհանուր ապրանքաշրջանառության միայն 38.1 տոկոսը կամ 696.1 մլն ԱՄՆ դոլարն է կազմում արտահանումը: Արդյունքում առևտրային հաշվեկշռի բացասական մնացորդը 2003 թվականին կազմեց ՀՆԱ-ի 15.5 տոկոսը, որը 2000 թվականի նկատմամբ նվազել է 8.8 տոկոսային կետով:

14. 2000-2003 թվականներին ապրանքների և ծառայությունների արտահանումն աճել է շուրջ 2 անգամ կամ ՀՆԱ-ի 23.4 տոկոսից դարձել 32.2 տոկոս, ինչի շնորհիվ արտահանման աճը պայմանավորել է 2000-2003 թվականների կուտակային տնտեսական աճի շուրջ 70 տոկոսը՝ 2000-ին ապահովելով տնտեսական աճի մոտ 66, իսկ, այնուհետ նվազելով, 2003-ին՝ 60 տոկոսը:

15. Հայաստանի հիմնական առևտրային գործընկերներն են Ռուսաստանը, Բելգիան և Իսրայելը, սակայն այս երկրների հետ նույնպես արտահանման ծավալները զիջում են ներմուծմանը: 2003 թվականի դրությամբ արտահանման հիմնական ապրանքախմբերն էին թանկարժեք և կիսաթանկարժեք քարերը և մետաղները (51.1 տոկոս), ոչ թանկարժեք մետաղները (13.2 տոկոս), պատրաստի սննդի արտադրանքը (10.5 տոկոս), հանքահումքային ապրանքները (7.4 տոկոս) և այլն (տե՛ս Հավելված 3): Թանկարժեք և կիսաթանկարժեք քարերի արտահանումը հիմնականում ուղղված է Իսրայել և Բելգիա, արտահանման այս ճյուղը հիմնված է վերաարտահանման վրա, այսինքն՝ իրականում տեղի է ունենում հումքի ներմուծում, Հայաստանում դրա մշակում և կրկին արտահանում:

3 Ըստ վճարային հաշվեկշռի վիճակագրության արտահանումը կրեդիտ գրանցմամբ, ներմուծումը՝ դեբետ գրանցմամբ:

16. Առանց այս ապրանքախմբի արտահանումը[4] 2003 թվականին կազմել է 334.9 միլիոն դոլար, որը 2000 թվականի նկատմամբ աճել է 87.1 տոկոսով՝ նույն ժամանակահատվածի 41.2 տոկոս կուտակային տնտեսական աճի պայմաններում:

Խնդրի արդիականությունը

17. Վերջին տարիների բարձր տնտեսական աճի միտումը, որը հիմնականում վերականգնողական բնույթ ունի, Հայաստանի տնտեսությունն ըստ էության արագ տեմպերով մոտեցնում է իր արտադրական հնարավորությունների ներկայի պոտենցիալ մակարդակին: Արդյունաբերության հիմնական ճյուղերը, բացառությամբ ծանր արդյունաբերության և ծառայությունների, գերազանցում են 1990 թվականի մակարդակը: Մյուս կողմից՝ 2001 թվականի մարդահամարի արդյունքներով Հայաստանի բնակչությունը 1990 թվականի համեմատ կրճատվել է ավելի քան 30 տոկոսով: Ստացվում է, որ մի կողմից արդյունաբերության հիմնական ճյուղերը գրեթե մոտենում են խորհրդային տարիների առավելագույն սահմաններին, իսկ մյուս կողմից սպառողական ներքին պահանջարկի պոտենցիալ մակարդակն առնվազն չի կարող գերազանցել խորհրդային մակարդակը: Եթե հաշվի առնենք նաև, որ խորհրդային տարիների համեմատ տնտեսության բացվածության հետևանքով այսօր մեծ է և աճի միտում ունի ներմուծումը, ապա կարելի է եզրակացնել, որ տնտեսության հիմնական ավանդական ճյուղերը, առանց տեխնոլոգիական վերափոխման և նոր շուկաների ներգրավման, այսօր մեծ աճի հեռանկարներ չունեն:

18. Արդյունաբերական ճյուղի համախառն ավելացված արժեքը 2004-ին 1990 թվականի մակարդակին զիջել է ընդամենը 25 տոկոսով: Մինչդեռ Խորհրդային Հայաստանի արդյունաբերական արտադրանքի մեծ ծավալները 1990 թվականին պայմանավորված էին նախկին խորհրդային շուկաներ արտահանման մեծ ծավալներով: Միաժամանակ ներկայում արդյունաբերական հզորությունների մեծ մասը տնտեսապես անարդյունավետ են:

19. Պոտենցիալ ներքին պահանջարկ կա կուտակված սննդի և թեթև արդյունաբերության ճյուղերում՝ պայմանավորված երկրում աղքատ և ցածր եկամուտ ունեցող մեծաթիվ բնակչության զսպված սպառո-

4 Արտահանումը բերված է FOB գներով, ներմուծումը՝ CIF գներով:

մով, որի եկամուտների հնարավոր աճը կարող է հանգեցնել ներքին արտադրության ընդլայնման և տնտեսական աճի: Արդյունաբերության մյուս հիմնական ենթաճյուղերը ներքին շուկայի ընդլայնման մեծ հնարավորություններ չունեն:

20. Այսպիսով, տնտեսական աճի ներքին աղբյուրները սահմանափակվում են, և, եթե չիրականացվեն համապատասխան միջոցառումներ, տնտեսական աճը 2005-2010 թվականներին զգալիորեն կարող է նվազել: Հայաստանում հետագա տնտեսական աճի հիմնական աղբյուրը դառնում է արտաքին պահանջարկը, և արտահանման խրախուսմանն ուղղված միջոցառումները դառնում են քաղաքականության գերակայություն:

21. Արտադրական հնարավորությունների պոտենցիալին մոտենալուն զուգընթաց կարևորվում է արտադրողականության հետագա աճի ապահովման խնդիրը, և այս պարագայում ևս էական նշանակություն է ստանում արտահանումը: Արտահանումը ենթադրում է, որ տնտեսությունը կամ գոնե նրա որոշ ճյուղեր մրցունակ են արտաքին շուկաներում: Մրցունակության պահպանման համար արտահանող տնտեսվարող սուբյեկտները ստիպված են կիրառել հնարավոր բոլոր միջոցները՝ արտադրողականության աճի ապահովման համար:

22. Ժամանակակից աշխարհում, հատկապես փոքր շուկա ունեցող երկրների համար, զարգացման ճանապարհը միջազգային ինտեգրումն է: Այսօր տնտեսական զարգացման և բարձր մրցունակության չափանիշներ և երաշխիքներ չեն համարվում երկրի՝ բնական ռեսուրսներով հարստության աստիճանը կամ Կառավարության կողմից ներքին տնտեսության պաշտպանությունը և սուբսիդավորումը:[5] Միջազգային արդի փորձը ցույց է տալիս, որ գիտության, տեղեկատվության, արդյունավետության մրցակցային առավելություններն են երկրի զարգացման իրական երաշխիքները: Հայաստանի համար սա ամբողջովին իրատեսական է և պետք է հիմնաքարային լինի մշակվող քաղաքականությունների և «Արտահանման խրախուսման ազգային ռազմավարական ծրագրի» համար:

23. Այսպիսով, արտահանման աճը երկրի զարգացման համար գերպահանջ է, որը տարբեր սոցիալական, մշակութային և տնտեսական դրական դրսևորումներ և ազդեցություններ կարող է ունենալ: Դրանցից մասնավորապես հարկ է առանձնացնել հետևյալները.

5 Michael Porter, The competitive advantage of Nations, 1990, page 21

- **Հեռագա տնտեսական աճի հիմնական աղբյուր:** Հայաստանի տնտեսական աճի դասմության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ աճը պայմանավորված է հիմնականում դրամական փոխանցումներով։ Հայաստանում դեսական կարիտալ ծախսերի (Լինսի ծրագիր և այլն), արտաքին տրանսֆերտների, գործոնային եկամուտների և արտաքին օժանդակության աճը հանգեցրին տնտեսության առանձին ճյուղերում բարձր տնտեսական աճի, որը հեռագայում ընդլայնվեց նաև մյուս ճյուղերում։ Սակայն սրանք, ըստ էության, կայուն, դերմանենտ երևույթ չեն և նվազման միտում ունեն։ Ներքին մասնավոր դրամական փոխանցումների աճը ունի որոշակի սահմանափակումներ և կարճ ժամանակահատվածում չի կարող զգալիորեն աճել։ Ներքին դրամական փոխանցումների աճը կամ դրա արագացումն ավելի դահդանողական գործընթաց է։ Հետևաբար, փոքր տնտեսություններում էական նշանակություն է ստանում արտաքին դրամական փոխանցումները, որը, ըստ էության, Հայաստանի տնտեսության համար անսահմանափակ մեծություն է։ Արտահանման ընդլայնումը կբերի նաև նոր տեխնոլոգիաների ներդրման դահանջին, որի արդյունքում կընդլայնվի նաև արտադրական դոտենցիալը և մրցունակությունը։ Այսդիսով, արտաքին դրամական փոխանցումները Հայաստանում երկարաժամկետ հատվածում տնտեսական բարձր աճի միակ և հիմնական աղբյուրն է։

- **Մասշտաբի էֆեկտ և հզորությունների արդյունավետ օգտագործում:** Հայաստանի շուկան չափազանց փոքր է առանձին արտադրությունների կազմակերպման և արտադրական հզորությունների գործարկման համար։ Դեռևս Խորհրդային Միությունից ժառանգած որոշ արտադրական հզորություններ, մասնավորապես՝ ֆիզիկական արտադրության, հանքարդյունաբերող և հարստացնող ձեռնարկություններ, ի սկզբանե նախատեսված էին ոչ միայն Հայաստանի դրամական փոխանցումները բավարարելու համար։ Այսինքն՝ ներքին շուկան բավականին փոքր է, և տնտեսապես արդարացված չէ առանձին արտադրությունների և արտադրական հզորությունների գործարկումը։ Շուկաների ընդլայնումը կնպաստի առանձին արտադրությունների արդյունավետության բարձրացմանը և առկա արտադրական հզորությունների գործարկմանը։

- **Գիտության, նորարարությունների և նոր տեխնոլոգիաների զարգացում, արտադրողականության աճ:** Արտաքին շուկաներում մրցակցությանը դիմակայելու նպատակով արտահանողները ստիպված կլինեն մեծ ուշադրություն դարձնել ներքին տնտեսության մեջ գիտության և նոր տեխնոլոգիաների զարգացմանը, որպեսզի կարողանան ապահովել արտադրողականության, տնտեսական գործունեության արդյունավետության բարձրացում։ Գիտական և տեխնոլոգիա-

կան ճյուղերի նկատմամբ իրական շուկայական պահանջարկի աճը և ներդրումները կնպաստեն այս ճյուղերի առաջանցիկ զարգացմանը: Տնտեսական այս ենթակառույցների զարգացումը կապահովի Հայաստանի երկարաժամկետ առաջընթացը և տնտեսական աճի կայունությունը:

- **Գործազրկության կրճատում և աշխատավարձերի միջին մակարդակի աճ:** Արտահանող ճյուղերի աճը և ՀՆԱ-ի նկատմամբ արտահանման մեծ կշիռը, ըստ էության, նշանակում է, որ տնտեսության արտադրական ճյուղերում աճում են մրցունակ արտահանելի (tradeable) ճյուղերը: Մրցունակ ճյուղերի թողարկած ապրանքների նկատմամբ պահանջարկը կհանգեցնի աշխատանքային ռեսուրսների նկատմամբ պահանջարկի աճի: Հետևաբար նվազում է գործազրկությունը և բարձրանում են այս ճյուղերում զբաղված ռեսուրսների մրցունակությունը և աշխատավարձերը: Մրցունակ ճյուղերում աշխատավարձերի մակարդակը բարձր է, հետևաբար արտահանման ընդլայնումն ազդեցություն կունենա նաև ներքին տնտեսության այլ ճյուղերում աշխատավարձերի և պահանջարկի հետագա աճի վրա:

- **Արտաքին արժութային պահուստների աճ:** Հայաստանն առաջիկա տարիների ընթացքում արտաքին պարտքի մարման բավականին մեծ պարտավորվածություն ունի: Արտահանման աճը, հասկանալի է, որ կբերի արտարժույթի ներհոսքի և պահուստների աճի: Հայաստանի՝ որպես պարտք սպասարկող երկրի համար արտահանման ընդլայնումն առավելապես կարևորվում է:[6]

- **Համաշխարհային ճանաչում:** Հայտնի է, որ երկիրը ճանաչվում է ոչ միայն իր պատմությամբ և մշակույթով, այլև իր արտադրանքով: Ավելին, փոքր և զարգացող շատ երկրներ այսօր ավելի շատ ճանաչված են իրենց արտադրանքներով, քան մշակույթով: Այսպիսով, մրցունակ ապրանքների արտահանման ընդլայնումը կնպաստի Հայաստանի միջազգային ճանաչման ընդլայնմանը:

6 «...եթե աճի տեմպերը պահպանվեն, իսկ արտահանումը չավելանա, Հայաստանը ստիպված կլինի տարեկան բյուջեի 25 տոկոսն ուղղել միայն արտաքին պարտքի սպասարկմանը: Միտումը կանխորոշում է, որ արտաքին պարտքը տարեկան կաճի 250 միլիոն ԱՄՆ դոլարով»: Ռիչարդ Գիրագոսյան, «Աբթ Ասոշիեյթս» Inc. վերլուծաբան, «Ուսուցում Ազգային ժողովի մշտական հանձնաժողովների փորձագետների համար», 2004թ., ԵԱՀԿ, էջ 206:

Նպատակը և սկզբունքները

Սույն հայեցակարգի նպատակն է ձևակերպել արտահանումը խթանող միջոցառումների հիմնական ուղղությունները և մեխանիզմները, ինչպես նաև՝ դրանց մշակման սկզբունքները, որի հիման վրա կարելի լինի մշակել և իրականացնել «Արտահանման խրախուսման ազգային ռազմավարական ծրագիր»: Այն պետք է հանդիսանա ՀՀ Կառավարության կողմից իրականացվող քաղաքականության լրացում՝ ուղղված արտահանման խրախուսմանը, ինչը դիտարկվում է որպես տնտեսական քաղաքականության գերակայություն:

«Արտահանման խրախուսման ազգային ռազմավարական ծրագիրը» (այսուհետ՝ ԱԽԾ) պետք է մշակվի և իրականացվի հետևյալ սկզբունքների հիման վրա.

- Ազատ մրցակցային հարաբերություններ: Հայաստանի Հանրապետության կողմից իրականացվող ցանկացած քաղաքականություն, այդ թվում նաև արտահանման խրախուսմանն ուղղված քաղաքականությունը և միջոցառումները չպետք է հակասեն որդեգրած ազատ շուկայական հարաբերությունների հիմնական սկզբունքներին, որոնցից առանցքայինն ազատ մրցակցային հարաբերությունների պաշտպանումն է: Արտահանման խթանմանն ուղղվող միջոցառումները պետք հավասարապես ծառայեն բոլոր շահառուների, տվյալ դեպքում՝ արտահանողների շահերին, և բացառեն որևէ խտրական մոտեցում:

- Գերակայությունների համապատասխանություն: ԱԽԾ-ն չպետք է հակասի Կառավարության կողմից որդեգրված տնտեսական բարեփոխումների գերակայություններին և աղքատության հաղթահարման և հակակոռուպցիոն ռազմավարություններին: Ավելին, այս Ծրագիրը պետք է նպաստի երկրում սոցիալական և տնտեսական զարգացման այլ ծրագրերի նպատակների իրականացմանը:

- Տնտեսապես արդարացվածություն: Արտահանման խրախուսմանն ուղղված միջոցառումների առաջնահերթությունները պետք է հիմնավորվեն իրենց տնտեսական արդյունավետությամբ: Մասնավորապես իրականացվող քաղաքականության առաջնահերթ օբյեկտ պետք է հանդիսանան ներքին տնտեսության այն ոլորտները, որոնք ունեն հարաբերական առավելություններ: Իրականացվող քաղաքականության և միջոցառումների արդյունքները պետք է լինեն իրատեսական և կանխատեսելի:

- Թափանցիկություն, հաշվետվողականություն և մասնակցայնություն: ԱԽԾ-ն պետք է մշակվի ժողովրդավարական մշակույթի տարրերին համապատասխան՝ ապահովելով գործընթացի թափանցիկությունը և բոլոր շահագրգիռ կողմերի մասնակցությունը ծրագրի մշակման և հետագայում իրականացման գործընթացներին: Կառավարությունը պետք է մշակի հստակ միջոցառումների ժամանակացույց և պարբերաբար ներկայացնի ծրագրի կատարման առաջընթացի հաշվետվություն: Բիզնես միությունները և քաղաքացիական հասարակության կառույցները պետք է մասնակցեն նաև ծրագրի պարբերական վերանայման և միջոցառումների թարմացման գործընթացին, ինչպես նաև ծրագրի իրականացման առաջընթացի մոնիտորինգի և գնահատման գործընթացներին:

Առաջարկվող ուղղությունները

«Արտահանման խրախուսման ազգային ռազմավարական ծրագրի» հայեցակարգը նախատեսում է երկու հիմնական ուղղություններ՝ ա) նպաստել տնտեսության մրցունակության աճին և արտահանման ընդհանուր պայմանների բարելավմանը, բ) նպաստել արտահանման նպատակային ոլորտների զարգացմանը:

1. Մրցունակության աճ և արտահանման ընդհանուր պայմանների բարելավում

ԱԽԾ-ի հիմնական ծրագրային ուղղությունն է նպաստել Հայաստանում մրցունակ ձեռնարկությունների աճին և ձեռներեցության ու արտահանման ընդհանուր պայմանների բարելավմանը: Այս իմաստով հարկ է իրականացնել մի շարք առանձին համալիր ծրագրեր, որոնք կառաջարկվեն և պարբերաբար կթարմացվեն ըստ ԱԽԾ-ի վերջնական տարբերակի: Ընդհանուր առմամբ դրանք պետք է վերաբերվեն և ներառեն հետևյալները.

- **Մակրոտնտեսական բարենպաստ միջավայրի պահպանում**
  Արտահանման համար խիստ կարևոր նշանակություն ունի բարենպաստ մակրոտնտեսական միջավայրը: Անհրաժեշտ է պահպանել երկրում տնտեսական և ֆինանսական կայունությունը, որը նպաստավոր կլինի թե՛ ներքին, և թե՛ միջազգային առևտրատնտեսական գործունեության համար: Գնային փոփոխականների և ֆիսկալ դեֆիցիտի կայունությունն ապահովելուց զատ՝ արտահանման խրախուսման տեսանկյունից կարևորվում է նաև իրական փոխարժեքի դինամիկան:

- **Օրենսդրական, հարկային և մաքսային դաշտի բարեփոխումներ**
  Չնայած Հայաստանում արտահանումն ըստ էության ազատականացված է և ենթակա չէ հարկման, այնուամենայնիվ, այս ոլորտը նույնպես օրենսդրական հետագա բարելավման և ճշգրտման կարիք ունի: Հարկավոր է ստեղծել օրենսդրական հիմքեր՝ արտահանողներին և արտահանմանն անուղղակի աջակցելու առումով[7]: Անհրաժեշտ է հնարավորինս պարզեցնել արտահանման մաքսային գործավարությունը, վերացնել բյուրոկրատական և կոռուպցիոն խոչընդոտները:

- **Արտաքին տնտեսական քաղաքականության ակտիվացում**
  Արտաքին առևտրի քաղաքականության առավել արդյունավետ գործիքակազմն այսօր որոշակիորեն միտված է արտահանման խթանմանը: Խոսքը վերաբերում է մաքսատուրքերին և հարկերին, որից արտահանումն ազատված է (չնայած վերջինիս հետ կապված խնդիրներին): Սակայն Կառավարությունը պետք է առավել ակտիվորեն մասնակցի արտաքին ապրանքաշրջանառության, մասնավորապես արտահանման խթանմանը՝ գործարկելով արտաքին տնտեսական քաղաքականության բոլոր հնարավոր լծակները, որոնք չեն հակասում շուկայական հարաբերությունների սկզբունքներին:

  Համաշխարհային առևտրի կազմակերպությանն անդամակցումը բավականին կարևոր և անհրաժեշտ քայլ էր, բայց դեռևս ոչ բավարար՝ արտահանման ցանկալի ծավալներ ապահովելու համար:

  Արտահանումը, որպես երկրի թիվ մեկ տնտեսական գործունեություն, պետք է իրականացվի հնարավորինս պարզեցված վարչական գործընթացներով և լինի պետության ուշադրության կենտրոնում՝ պոտենցիալ բյուրոկրատական խոչընդոտները վերացնելու առումով:

  Կառավարությունը պետք է լայնորեն օգտագործի միջպետական համաձայնագրերի ինստիտուտը՝ ներքին արտադրանքն արտահանելու համար: ՀՀ դիվանագիտական ներկայացուցչությունները պետք է առավելագույնս ակտիվացնեն իրենց տնտեսական գործառույթները, որոնք պետք է համակարգեն և ապահովեն հայկական ապրանքների և ծառայությունների առաջխաղացումն իրենց լիազորության երկրում կամ տարածաշրջանում:

7 Խոսքը վերաբերում է նաև այնպիսի խոչընդոտների վերացմանը, ինչպիսին է, օրինակ, արտահանման ժամանակ ավելացված արժեքի գծով առաջացող գերավճարի մարման (հետ վերադարձման) հարցը և այլն:

- **Տարածաշրջանային ինտեգրացիայի խորացում**

Հայաստանը շատ օտարերկրյա գործարարների մոտ ասոցացվում է փոքր և ոչ նշանակալի երկրի հետ: Հարավային Կովկասի երկրների տնտեսական օրենսդրության նույնացումը կբերի ընդհանուր մոտեցման գաղափարին, որը երկարաժամկետ մեծ առավելություն կունենա տարածաշրջանի երկրների համար: Այս մոտեցումն ընդունելի է մասնավորապես Վրաստանի հետ հարաբերություններում, քանի որ Վրաստանի տնտեսական քաղաքականությունը ներկայում հիմնված է ազատականացման նույն սկզբունքների վրա, ինչ և Հայաստանինն է, և երկու պետությունները էլ հանդիսանում են Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության անդամ երկրներ: Հարկ է նաև նշել, որ վերջին տարիներին նկատվում է Հայաստանից Վրաստան արտահանվող տեսականու ընդլայնում, և նմանատիպ միջոցառումները ուղղակի կնպաստեն արտահանման ծավալների աճին:

- **Ճանապարհների, արտահանման տրանսպորտային ուղիների բարելավում**

Տարածաշրջանային ինտեգրացումն էապես կնպաստի նաև Հայաստանի արտաքին տրանսպորտային ուղիների բարելավմանը: Արտաքին տրանսպորտային ուղիների սակավության խնդիրն այսօր առավել խոչընդոտող է արտահանման ավելացման համար: Միջպետական նշանակության ճանապարհների և երկաթուղային տրանսպորտի սպասարկման միջազգային չափանիշների ապահովումը պետք է ռազմավարական գերակայություն դառնա: Կարևորվում են նաև տարածաշրջանային նոր տրանսպորտային ուղիների ստեղծման և դրանցում Հայաստանի մասնակցության գործընթացները: Այս իմաստով հարկ է գործուն և իրական մասնակցություն ապահովել հարցին վերաբերող միջազգային և տարածաշրջանային համապատասխան կառույցների աշխատանքներին:

Անհրաժեշտ է չափազանց մեծ կարևորություն տալ այս խնդիրներին, և մշակել արտաքին տրանսպորտային ուղիների բարելավման ռազմավարական ծրագիր: Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել Հայաստանը Սև ծովի հետ կապող տրանսպորտային ուղիներին, և Թուրքիայի հետ սահմանի բացման խնդրի հնարավոր ելքերին:

- **Ֆինանսավորման այլընտրանքային ձևերի և ինստիտուտների կազմավորում**

Ֆինանսաբանկային ինստիտուտների զարգացման ներկա պայմաններում, երբ բանկերն ակտիվորեն չեն իրականացնում տնտեսության վարկավորման ծրագրեր և խուսափում են ֆինանսավորման զանազան

սխեմաներին մասնակցելուց, արտահանող կազմակերպությունները մեծ դժվարություններ ունեն ազատ ֆինանսական միջոցների ձեռքբերման և շրջանառու միջոցների պակասը լրացնելու հարցում: Ֆինանսավորման այլընտրանքային ձևերի և ինստիտուտների առկայությունը կնպաստի տնտեսական գործունեության աշխուժացմանը և ընդհանուր արտադրողականության բարձրացմանը:

Անհրաժեշտ է արտահանողներին ապահովել խորհրդատվական ծառայությունների ձեռքբերման, արտադրանքի և փաթեթավորման որակի բարձրացման, ստանդարտների և պատենտների ձեռքբերման, կադրերի վերապատրաստման, նոր տեղեկատվական համակարգերի ներդրման, մարքեթինգային ծախսերի, ցուցահանդեսների և տոնավաճառների մասնակցության ծախսերի ֆինանսավորման համար արտոնյալ վարկերի և գրանտների ստացման հնարավորություններով:

Արտահանման և արտահանման վարկավորման ապահովագրության համակարգի մշակումը և համապատասխան ինստիտուտների ձևավորումը կհանդիսանան արտահանման խթանման կարևոր լծակներ:

- **Մարքեթինգ և հայկական բրենդի գովազդ**

Պետությունը պետք է նախատեսի իրականացնել որոշակի գործողություններ և միջոցառումներ կապված արտաքին աշխարհում Հայաստանի ընկալումը որակապես բարելավելու հետ: Հայաստանը դրսում չի ընկալվում որպես բարձրորակ և ժամանակակից ապրանքներ թողարկող երկիր և չունի ձևավորված իմիջ:

Անհրաժեշտ է իրականացնել հայկական ապրանքանիշի (brand) ձևավորման պետական քաղաքականություն: Պետական մարմինները պետք է մշակեն հայկական ապրանքանիշի ձևավորման քաղաքականությունը և հնարավորինս գովազդեն հայրենական արտադրությունը բոլոր հնարավոր օղակներով:

Հայաստանում համաշխարհային ճանաչում ունեցող բրենդի արտադրությունը և դրա գովազդը նույնպես էապես կփոխի համաշխարհային շուկայի մոտեցումը հայկական ապրանքներին:

- **Կառավարման և բիզնեսի կուլտուրայի ներդրում, կարողությունների հզորացում**

Անհրաժեշտ է կառավարման և բիզնեսի կուլտուրայի առաջադիմական փորձի ներդրում հայրենական գործարարների շրջանակներում:

Հայաստանում ժամանակակից մենեջմենթի և կառավարման կուլտուրայի սկզբունքների բացակայությունն արտերկրում ձևավորում է բացասական իմիջ հայկական արտադրության ապրանքների և ձեռնարկների նկատմամբ: Այդ սկզբունքների ներդրումը հայ գործարարների մոտ էապես կբարձրացնի արտադրության կազմակերպման մակարդակը և արդյունավետությունը, կնպաստի օտարերկրյա գործարարների հետ տնտեսական կապերի հաստատմանը:

Հարկավոր է կազմակերպել դասընթացներ, կադրերի վերապատրաստման և ուսուցման ծրագրեր, որոնք ընդհանուր առմամբ կնպաստեն ներքին կարողությունների աճին, ինչպես և ֆինանսական, վարչական և ծրագրային կառավարման ժամանակակից տեխնոլոգիաների ներդրմանը:

- **Կրթության և գիտության որակի բարձրացում**

Համաշխարհային շուկայում մրցակցային ապրանքի արտադրության և երկարաժամկետ հատվածում մրցակցային դիրքերը բավարարելու համար անհրաժեշտ է ապահովել համաշխարհային գիտատեխնիկական առաջընթացին համընթաց քայլերի և առաջընթացի արդյունքները յուրացնող դաշտի ապահովում: Վերջինն իր հերթին ենթադրում է արհեստավարժ, խորը մասնագիտական գիտելիքներով հարուստ աշխատանքային ռեսուրսներ և դրանց վերարտադրության պայմանների ապահովում, ժամանակակից գիտության և տեխնոլոգիաների կիրառում և արտադրություն: Այս իմաստով կարևորվում է գիտության և մասնագիտական կրթության նկատմամբ համընդհանուր ուշադրության բարձրացումը:

- **Տեղեկատվության մատչելիություն**

Տեղեկատվության անհասանելիությունը, որը դրսևորվում նաև բացակայությունը, կարող են դառնալ արտահանման տեխնիկական խոչընդոտներ[8], որոնք, գործարարների համար հանդիսանալով լրացուցիչ ծախսեր, կարող են հանգեցնել արտահանման գործարքների խափանման կամ ծավալների կրճատման: Մասնավորապես հարկ է ապահովել տարբեր երկրների օրենսդրությունների, գործարար պրակտիկայի և սոցիալ-մշակութային հարցերի շուրջ տեղեկատվության մատչելիություն, ինչպես նաև վիճակագրություն և միջազգային կազմակերպությունների վերաբերյալ գիտելիքներ:

Միաժամանակ պետք է ապահովել արտահանող-գործարարների միջև կապը, հավաքագրել և ամփոփել արտահանողներից (և ընդհանրա-

8 Այս հարցի ուսումնասիրությունն առավել մանրամասն ներկայացված է UNDP կողմից ներկայացված «Technical Barriers to Trade. Armenian Prospect» զեկույցում, Երևան 2004:

ղես ձեռնարկներից) ստացվող տեղեկությունները և առաջարկները, կազմակերպել բաց քննարկումներ:

- **Ստանդարտացում և սերտիֆիկացիա**
  Ստանդարտացման և սերտիֆիկացման ոլորտում անհրաժեշտ է պետական մարմինների կողմից ակտիվ ջանքեր կատարել միջազգային ստանդարտների ներդրման ուղղությամբ՝ ինչպես առանձին ձեռնարկությունների աջակցելու միջոցով, այնպես էլ գործող ստանդարտացման և սերտիֆիկացման համակարգը միջազգային չափանիշներին համապատասխանեցնելու ճանապարհով (ժամանակակից լաբորատորիաների ներդրում, միջազգային պայմանագրերի կնքում՝ սերտիֆիկացման միջազգային կազմակերպությունների և առանձին պետությունների հետ հայկական ստանդարտների համակարգը ճանաչելու նպատակով, Հայաստանում միջազգային սերտիֆիկացման համակարգերի ներկայացուցչությունների բացման աջակցություն):

  Անհրաժեշտություն կա նաև աջակցել հայկական ձեռնարկություններին՝ արտասահմանյան պատենտներ և սերտիֆիկատներ ստանալու ակտիվացմանը:

2. Արտահանման նպատակային ոլորտների զարգացում

Հայտնի է, որ տնտեսությունները տարբերվում են իրենց արտադրական հնարավորություններով ոչ միայն բացարձակ իմաստով, այլ նաև՝ համեմատական: Այսինքն, կախված տնտեսության առանձնահատկություններից՝ ակտիվահագրական, ժողովրդագրական, կառուցվածքային և այլ, տնտեսությունն այս կամ այն ոլորտում կարող է համեմատական առավելություններ ունենալ մյուս տնտեսությունների նկատմամբ: Տնտեսության տվյալ ճյուղի համեմատական առավելությունը լավագույն նախադրյալ է՝ այդ ճյուղի արտադրանքը միջազգային շուկաներ արտահանելու համար: Այլ հավասար պայմաններում արտահանման խրախուսումն առավել արդյունավետ կլինի համեմատական առավելություններով օժտված ճյուղերում, որոնք և պետք է դիտվեն որպես արտահանման նպատակային ոլորտներ:

ԱԽԾ-ն պետք է նախատեսի միջոցառումներ, որոնք կնպաստեն Հայաստանում արտահանման նպատակային ոլորտների զարգացմանը: Այս միջոցառումները պետք է ունենան առավել հասցեական մոտեցում: Այս առումով նախ պետք է նպատակ, որպեսզի կառավարական և ոչ կառավարական ինստիտուտների կողմից տարբերաբար իրականացվեն.

- Հայաստանի ճյուղային և ռեսուրսային կառուցվածքի հետազոտություններ և ուսումնասիրություններ,
- համաշխարհային շուկայի ճյուղային զարգացման միտումների ուսումնասիրություններ,
- հեռանկարային ճյուղերի գնահատումներ և դրանց զարգացման հիմնախնդիրների վերլուծություններ,
- առանձին ճյուղերի ռազմավարական զարգացման ծրագրերի մշակումներ,
- տնտեսության ցանկալի ճյուղերի զարգացման և խթանման համար ինստիտուցիոնալ հիմքերի մշակումներ:

Պետք է ապահովվեն սրանց այլընտրանքային մոտեցումները և լայն մատչելիությունը: Այս ամենը կնպաստի և կօգնի համապատասխան ոլորտներում ներքևից արդյունավետ բիզնես-որոշումների կայացմանը:

Միաժամանակ պետք է իրազեկել և օգնել ձեռնարկություններին՝ ապահովելով արտաքին միջավայրի ուղղակի և անուղղակի ազդեցության գործոնների վերլուծություններ.

- ըստ առանձին ճյուղերի ուսումնասիրել ճյուղի արտադրանքը սպառող երկրների տնտեսական հեռանկարները, հումքային շուկաների միտումները և մատակարարող երկրները, մրցակից երկրների ուժեղ և թույլ կողմերը, միջազգային իրավական դաշտի զարգացումները, հնարավոր ազդեցությունը և այլն,
- վերլուծել համաշխարհային քաղաքական և տնտեսական զարգացումները,
- իրազեկել գիտատեխնոլոգիական առաջընթացի և երկրների սոցիալ-մշակութային զարգացումների մասին:

ԱԽԾ-ն պետք է ներառի նաև միջոցառումներ համապատասխան ոլորտներում՝ ուղղված պետական ծառայողների կրթության և իրազեկության մակարդակի բարձրացմանը:

Առաջարկվող մեխանիզմները

Մի շարք զարգացած և զարգացող երկրներ մշակել և իրականացնում են արտահանման խրախուսման ծրագրեր[9]: Նման ծրագրերը մեծամասամբ իրականացվում են առանձնացված մարմնի՝ Արտահանման խրախուսման գործակալությունների միջոցով: Երկրների մեծ մասում ստեղծվում են նաև արտահանման տեղեկատվական կենտրոններ: Հենց այս կառույցներն էլ մեծամասամբ իրականացնում են Արտահանման խրախուսման ծրագրերը. աջակցում են ձեռնարկություններին, տրամադրում են դրամաշնորհներ՝ արտահանման նախապատրաստման գործունեության համար, աջակցում են ցուցահանդեսներին և տոնավաճառներին ձեռնարկությունների մասնակցությանը և այլն:

Հայաստանում արտահանման խրախուսման իրականացման համար անհրաժեշտ է սկսել «Արտահանման խրախուսման ազգային ռազմավարական ծրագրի» գործընթացը, որը պետք է ներառի առանձին փուլերի և գործողությունների հաջորդականություն: ԱԽԾ-ի գործընթացի իրականացման համար անհրաժեշտ է ապահովել հետևյալ նախապայմանները՝ քաղաքական կամք և պատրաստակամություն, ինստիտուցիոնալ մեխանիզմներ, ներկառավարական կոորդինացիա, դոնորների աջակցություն և ֆինանսական ապահովում:

Քաղաքական կամք և պատրաստակամություն: ԱԽԾ-ի իրականացման համար անհրաժեշտ է, որ Կառավարությունը և իշխող քաղաքական ուժերը կարևորեն և գիտակցեն այս ծրագրի իրականացման ռազմավարական անհրաժեշտությունը: Կառավարությունը պետք է ստանձնի նման ծրագրի մշակման և իրականացման պատասխանատվություն: Մյուս քաղաքական ուժերը պետք է դրսևորեն քաղաքական կամք և պատրաստակամություն՝ մասնակցելու և աջակցելու Հայաստանում «Արտահանման խրախուսման ազգային ռազմավարական ծրագրին»: Այս առումով հարկավոր է լայնորեն քննարկել արտահանման խրախուսման խնդիրները և լուսաբանել դրա անհրաժեշտությունը՝ կիրառելով լոբբինգի և ազդեցության մեխանիզմներ՝ արտահանման խրախուսումը տնտեսության խթանման քաղաքականության օրակարգ մտցնելու համար:

Ինստիտուցիոնալ մեխանիզմներ: ԱԽԾ-ի իրականացումն ապահովելու համար անհրաժեշտ է ստեղծել համապատասխան ինստիտուցիոնալ հիմքեր և մեխանիզմներ: Դրանք կարող են վերաբերել ինչպես օրենսդրա-

9 Ուսումնասիրվել է Էստոնիայի, Ֆինլանդիայի, Մեծ Բրիտանիայի, Թուրքիայի, Հունաստանի, Ռումինիայի, Չեխիայի, Իռլանդիայի, Իտալիայի, Շվեդիայի, ԱՄՆ-ի և Հարավային Կորեայի փորձը:

կան և ենթաօրենսդրական ակտերի ընդունմանը, այնպես էլ Ծրագրի համակարգող մարմնի, աշխատանքային խմբերի և ծրագրերի իրականացման մարմինների ստեղծմանը:

Առաջարկվում է, որ ԱԽԾ-ի գործընթացի ընդհանուր համակարգումն իրականացվի ՀՀ Նախագահին կից ստեղծվող Արտահանման խրախուսման ազգային խորհրդի կողմից, որը կներառի Հայաստանից և Սփյուռքից հեղինակավոր անձանց և ինստիտուտների: Արտահանման խրախուսման ազգային խորհուրդը պետք է հանդիսանա ԱԽԾ-ի գերագույն մարմինը, որը և կհաստատի ԱԽԾ-ն, դրա տարեկան առաջընթացի հաշվետվությունները և կկայացնի ռազմավարական որոշումներ՝ գումարվելով տարեկան 1-2 անգամ կամ ըստ անհրաժեշտության:

ԱԽԾ-ն պետք է մշակվի և պարբերաբար թարմացվի աշխատանքային փորձագիտական խմբերի կողմից, որի համակարգումը պետք է իրականացնի ՀՀ առևտրի և տնտեսական զարգացման նախարարությունը՝ ՀՀ առևտրաարդյունաբերական պալատի, գործարարների միությունների, գիտական և փաստաբանական հասարակության այլ ինստիտուտների մասնակցությամբ:

ԱԽԾ-ի իրականացման առանձին գործառույթներ և միջոցառումներ կարող են իրականացվել ՀՀ նախարարությունների և գործակալությունների, ինչպես նաև ոչ կառավարական ինստիտուտների և մարմինների կողմից: ԱԽԾ-ի իրականացման հիմնական դերակատարումը, անհրաժեշտության դեպքում, կարող է վերապահվել նաև առանձին գործակալության, որը կարող է լինել Հայկական զարգացման գործակալությունը կամ ձեռներեցության, բիզնեսի զարգացմանը և ներդրումների աջակցմանն ուղղված այլ ինստիտուտներ՝ կատարելով համապատասխան փոփոխություններ դրանց կանոնադրություններում:

Ներկառավարական կոորդինացիա: ԱԽԾ-ի իրականացման համար անհրաժեշտ է համակարգել տարբեր պետական մարմինների գործառույթները, մասնավորապես, ՀՀ առևտրի և տնտեսական զարգացման նախարարության, ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ հարկային պետական ծառայության և ՀՀ մաքսային պետական կոմիտեի, ՀՀ արտաքին գործերի նախարարության, ՀՀ էներգետիկայի նախարարության և այլն: Այս կառույցները նախ ակտիվորեն պետք է ներգրավված լինեն ծրագրի մշակման գործընթացում, ապա պետք է ապահովեն ծրագրի միջոցառումների ներառումն իրենց գործառույթների մեջ: Միաժամանակ նախարարությունները և գոր-

ծակալությունները պետք է ապահովեն ծրագրի իրականացման միասնական հաշվետվությունը:

Դոնորների հանրության աջակցություն: Կարևոր է միջոցներ ձեռնարկել՝ դոնոր հանրությանը ներգրավելու առումով, որպեսզի դրանց կողմից իրականացվող ծրագրերում համակարգվեն և տեղ գտնեն աղքատության խափանման ծրագրերը: Դոնորները կարող են նաև անմիջական մասնակցություն ունենալ ծրագրի իրականացման գործընթացին՝ ապահովելով առանձին գործողությունների անմիջական իրականացում կամ ֆինանսավորում:

Ֆինանսական ապահովում: Ծրագրի իրականացումը վերջին հաշվով պայմանավորված է ֆինանսական ապահովմամբ: Անհրաժեշտ է մշակել համապատասխան մեխանիզմներ տարբեր աղբյուրներից ծրագրի ֆինանսավորումն ապահովելու համար: ԱԽՌ-ն պետք է ներառված լինի բյուջետային գործընթացում և ստանան ֆինանսավորում ստանա պետական բյուջետային միջոցներից: Ծրագիրը կարող է ֆինանսավորվել (այդ թվում՝ նպատակային) նաև դոնորների, միջազգային կառույցների, տեղական և սփյուռքահայ գործարարների, առանձին անձանց և ինստիտուտների կողմից: Այս մասով ծրագրերը կարող են ներառված լինել կա՛մ պետական բյուջեում, կա՛մ իրականացվել առանձնացված հաշվառում ունեցող գործակալության կողմից:

ԱԽՌ-ի գործընթացի փուլերը և ժամանակացույցը: ԱԽՌ-ի գործընթացի առաջին փուլը «Քաղաքական կամքի դրսևորման և պատասխանատվության ստանձնման» փուլն է: Մինչ այս արդեն իսկ լայնորեն քննարկված և վերամշակված սույն Հայեցակարգը կներկայացվի քաղաքական կուսակցություններին և Կառավարությանը: Այս փուլի ավարտին քաղաքական կուսակցությունները պետք է քաղաքական կամք դրսևորեն գործընթացի իրականացման համար, և Կառավարությունը պետք է ստանձնի գործընթացը նախաձեռնելու պատասխանատվությունը:

Երկրորդ փուլը ԱԽՌ-ի մշակման փուլն է, որի ընթացքում կստեղծվեն համապատասխան ինստիտուցիոնալ հիմքերը, կսկսվի համագործակցությունը տարբեր շահառուների և դոնորների հետ, կմշակվի բուն ծրագրի վերջնական նախագիծը:

Երրորդ փուլով կհաստատվի ծրագիրը, կմշակվեն դրա իրականացումն ապահովող մեխանիզմները, կսկսվի դրա իրականացումը և մոնիտորինգը:

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

Աղյուսակ 1.

Հայաստանի հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշներ

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Թողարկում և համախառն եկամուտ							
Անվանական ՀՆԱ (մլրդ դրամ)	955.4	987.4	1,031.3	1,195.2	1,362.5	1,624.6	1,896.4
Համախառն ազգային տնօրինվող եկամուտ (մլն ԱՄՆ դոլար)	2,130.1	2,074.5	2,152.5	2,390.9	2,637.8	3,118.9	3,926.6
Մեկ շնչի ընկնող ՀՆԱ (ԱՄՆ դոլար)*	584.4	571.0	592.4	669.7	739.6	874.5	1,106.7
Մեկ շնչի ընկնող ՀՆԱ (միջազգային դոլար)**	2,319.9	2,266.8	2,351.8	2,658.8	2,936.3	3,471.7	4,393.7
Տնտեսական աճ (տոկոս)	7.3	3.3	5.9	9.6	13.2	14.0	10.1
Արդյունաբերության կշիռը ՀՆԱ-ում (տոկոս)	19.9	21.2	21.9	19.8	18.9	19.3	19.1
Ապրանքների (ՖՕԲ) արտահանման կշիռը ՀՆԱ-ում (տոկոս)	11.7	12.6	15.7	15.9	21.3	24.4	20.1
Գներ և փոխարժեք							
ՀՆԱ-ի դեֆլյատոր (տոկոս)	10.7	0.1	-1.4	5.8	0.7	4.6	6.0
Սղաճ (ժ/շ միջին, տոկոս)	8.7	0.6	-0.8	3.1	1.1	4.7	7.0
Սղաճ (ժ/շ վերջ, տոկոս)	-1.3	2.0	0.4	2.9	2.0	8.6	2.0
Փոխարժեք (ՀՀ դրամ/ԱՄՆ դոլար, ժ/ջ միջին)	504.9	535.1	539.5	555.1	573.4	578.8	533.5
Փոխարժեք (ՀՀ դրամ/ԱՄՆ դոլար, ժ/շ վերջ)	522.0	523.8	552.2	561.8	584.9	566.0	485.8
Համախմբված բյուջե							
Եկամուտներ և պաշտոնական տրանսֆերտներ (մլրդ դրամ)	198.8	226.5	204.8	228.7	266.3	343.8	359.7
Ծախսեր (մլրդ դրամ)	233.8	280.2	254.4	278.1	299.8	364.6	401.1
Դեֆիցիտ (տոկոս ՀՆԱ-ում)	3.7	5.4	4.8	4.1	2.5	1.3	2.2
Դրամական հատված							
Փողի զանգված (ժ/շ վերջ, մլրդ դրամ)	97.1	111.1	151.7	172.2	203.1	233.8	285.9
Փողի զանգվածի շրջապտույտի արագություն	11.9	10.1	8.6	7.7	8.3	8.1	7.9
Բանկային համակարգի զուտ արտաքին ակտիվներ (ժ/շ վերջ, մլրդ դրամ)	16.4	30.0	56.2	73.2	148.9	197.8	223.4
ՀՀ ԿԲ զուտ արտաքին ակտիվներ (ժ/շ վերջ, մլրդ դրամ)	49.8	52.3	70.5	81.6	123.7	157.8	168.9
ՀՀ ԿԲ համախառն արտաքին ակտիվներ (ժ/շ վերջ ներառյալ սեփ. միջոց., մլն ԱՄՆ դոլար)	335.4	332.2	330.5	333.0	441.6	510.2	575.1

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Արտաքին հատված (ՀՆԱ-ի նկատմամբ, տոկոս)							
Ընթացիկ հաշվի հաշվեկշիռ	-21.3	-16.6	-14.6	-9.3	-6.2	-6.8	-4.7
Առևտրային հաշվեկշիռ	-30.5	-25.7	-24.2	-19.5	-15.5	-15.5	-13.1
Ապրանքների և ծառայությունների արտահանում	19.0	20.8	23.4	25.1	29.4	32.2	27.3
Ապրանքների և ծառայությունների ներմուծում	52.8	49.8	50.5	45.4	46.6	50.1	42.4
Արտաքին պետական պարտք (առանց երաշխիքների)	28.9	34.3	34.1	31.8	33.4	31.1	26.9
Արտաքին պետական պարտքի (առանց երաշխիքների) սպասարկումը բյուջեի եկամուտների նկատմամբ (տոկոս)	21.3	7.2	3.9	8.4	8.3	15.7	9.0

* Հաշվարկները հիմնված են մշտական բնակչության թվաքանակի վրա:
Աղբյուր՝ «Հայաստանի ժողովրդագրական ժողովածու», ՀՀ ԱՎԾ, 2004
** Հաշվարկներում PPP ընդունված է 3.97:
Աղբյուր՝ «World Development Indicators», Համաշխարհային Բանկ

Աղյուսակ 2.
Տնտեսության հիմնական ճյուղերը

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Տնտեսական աճ՝ տոկոսով նախորդ տարվա նկատմամբ							
ՀՆԱ	**7.3**	**3.3**	**5.9**	**9.6**	**13.2**	**14.0**	**10.1**
Արդյունաբերություն	-2.2	5.4	6.6	3.9	13.9	15.6	2.1
Գյուղատնտեսություն	12.9	1.4	-1.1	11.7	3.8	4.2	14.5
Շինարարություն	10.6	7.7	28.9	4.8	41.5	45.5	13.4
Ծառայություններ	4.3	4.6	3.5	11.1	11.5	10.2	12.4
Զուտ անուղղակի հարկեր	22.9	-4.0	13.6	16.9	14.3	7.9	2.4
Անվանական ՀՆԱ-ի կառուցվածքը՝ տոկոս							
Անվանական ՀՆԱ	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**
Արդյունաբերություն	19.9	21.2	21.9	19.8	18.9	19.3	19.1
Գյուղատնտեսություն	30.8	27.0	23.2	25.1	23.4	21.5	22.6
Շինարարություն	8.0	8.3	10.3	9.6	12.6	15.7	15.5
Ծառայություններ	32.0	35.1	35.5	36.0	35.4	34.4	34.4
Զուտ անուղղակի հարկեր	9.3	8.5	9.1	9.5	9.7	9.1	8.4

Աղյուսակ 3.
Անվանական ՀՆԱ-ի կառուցվածքն ըստ ծախսային բաղադրիչների

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Տնտեսական աճ՝ տոկոսով նախորդ տարվա նկատմամբ							
ՀՆԱ	**7.3**	**3.3**	**5.9**	**9.6**	**13.2**	**14.0**	**10.1**
Համախառն սպառում	4.6	1.4	7.7	7.1	8.2	7.6	10.9
Մասնավոր սպառում	5.3	1.4	8.3	7.5	9.0	6.9	10.2
Պետական սպառում	-2.2	1.3	2.8	4.3	2.2	14.1	16.2
Համախառն ներդրումներ	5.2	-4.4	5.2	16.3	22.5	30.7	12.3
Ապրանքների և ծառայությունների զուտ արտահանում	-6.6	-10.7	-1.2	-11.3	-1.8	22.2	-5.6
Անվանական ՀՆԱ-ի կառուցվածքը՝ տոկոս							
Անվանական ՀՆԱ, այդ թվում	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**
Համախառն սպառում	111.2	108.3	108.9	103.1	99.1	93.5	94.7
Մասնավոր սպառում	100.1	96.4	97.1	92.0	89.1	83.3	84.0
Պետական սպառում	11.1	11.9	11.8	11.1	10.0	10.2	10.7
Համախառն ներդրումներ	19.1	18.4	18.6	19.4	21.7	24.3	23.9
Ապրանքների և ծառայությունների զուտ արտահանում	-33.8	-29.0	-27.2	-20.3	-17.2	-17.9	-15.1
Վիճակագրական շեղում	3.6	2.4	-0.4	-2.2	-3.5	0.1	-3.6

Աղյուսակ 4.
Վճարային հաշվեկշիռ (մլն ԱՄՆ դոլար)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Ընթացիկ հաշիվ	**-402.9**	**-306.9**	**-278.3**	**-200.5**	**-148.0**	**-190.6**	**-167.0**
Առևտրային հաշվեկշիռ	-577.5	-474.0	-463.5	-420.3	-368.8	-434.1	-465.0
Արտահանում F.O.B.	*220.5*	*231.7*	*300.5*	*341.8*	*505.2*	*685.6*	*715.0*
Այլ արտահանում	*8.4*	*15.6*	*9.4*	*11.3*	*8.6*	*10.5*	*15.4*
Ներմուծում F.O.B.	*-794.7*	*-697.3*	*-759.5*	*-754.0*	*-863.6*	*-1115.9*	*-1173.2*
Հումանիտար օգնություն	*-84.1*	*-63.9*	*-21.1*	*-130.5*	*-11.5*	*-42.9*	*-15.7*
Այլ ներմուծում	*-11.6*	*-24.0*	*-14.0*	*-19.4*	*-19.0*	*-14.4*	*-22.2*
Ծառայությունների հաշվեկշիռ	-63.2	-62.0	55.8	-17.8	-40.7	-68.3	-73.6
Զուտ գործոնային եկամուտներ	60.4	54.9	52.9	63.6	88.1	93.4	41.9
Զուտ ընթացիկ տրանսֆերտներ	177.4	174.1	188.1	174.0	173.4	218.5	329.7
Պաշտոնական տրանսֆերտներ	*112.7*	*93.8*	*102.5*	*71.9*	*54.7*	*60.2*	*60.3*
Մասնավոր տրանսֆերտներ	*64.7*	*80.3*	*85.6*	*102.1*	*118.7*	*158.3*	*269.4*

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Կապիտալի և ֆինանսական հաշիվ	**399.4**	**294.5**	**261.3**	**188.9**	**152.1**	**192.1**	**179.6**
Կապիտալ տրանսֆերտներ	9.7	12.6	28.3	30.1	68.1	89.9	37.2
Ֆինանսական հաշիվ	389.6	281.9	233.0	158.8	84.0	102.2	142.4
Ուղղակի ներդրումներ	*220.8*	*122.0*	*104.2*	*69.8*	*110.7*	*120.5*	*216.0*
Պորտֆելային ներդրումներ	*-15.9*	*1.6*	*-18.9*	*-5.7*	*1.5*	*0.3*	*-2.9*
Այլ ներդրումներ	*237.2*	*178.8*	*166.9*	*114.4*	*53.4*	*27.7*	*-45.2*
Արտաքին պահուստների փոփոխություն	*-52.5*	*-20.6*	*-19.2*	*-19.7*	*-81.7*	*-46.4*	*-25.5*
Սխալներ և բացթողումներ	**3.6**	**12.5**	**17.0**	**11.6**	**-4.1**	**-1.5**	**-12.6**

Աղյուսակ 5.

Ներմուծումն ըստ հիմնական գործընկեր երկրների (մլն ԱՄՆ դոլար)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Ներմուծում	**902.4**	**811.2**	**884.7**	**877.4**	**987.2**	**1,279.5**	**1,351.0**
Ռուսաստանից	***230.3***	***187.2***	***173.6***	***218.5***	***301.8***	***281.3***	***309.3***
Ռուսաստան	191.3	149.9	137.1	173.6	192.9	203.4	188.2
Վրաստան	26.8	26.7	19.6	18.5	31.5	33.0	49.4
Թուրքմենստան	0.5	0.8	1.1	0.8	25.0	0.1	1.1
Այլ երկրներ	11.7	9.8	15.7	25.5	52.5	44.9	70.7
Ոչ ԱՊՀ երկրներից	***672.2***	***624.1***	***711.1***	***658.9***	***685.3***	***998.2***	***1,041.7***
ԱՄՆ	96.3	85.6	102.6	84.2	52.7	111.2	101.1
Բելգիա	54.6	85.0	84.3	41.8	91.6	129.1	108.9
Իրան	63.9	78.4	82.2	78.1	62.6	70.2	72.7
Մեծ Բրիտանիա	69.0	66.9	59.4	91.2	28.1	83.3	97.9
Արաբական Էմիրություններ	54.4	40.2	41.6	47.4	42.9	60.5	60.6
Թուրքիա	56.7	40.2	40.4	33.8	40.4	36.7	38.2
Գերմանիա	34.0	34.2	36.3	34.0	42.9	43.8	74.0
Իտալիա	34.5	23.6	25.6	29.6	36.6	36.2	39.5
Այլ երկրներ	208.8	170.0	238.8	218.9	287.4	427.2	448.8

Աղյուսակ 6.

Արտահանումն ըստ հիմնական գործընկեր երկրների (մլն ԱՄՆ դոլար)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Արտահանում	**220.5**	**231.6**	**300.5**	**341.8**	**505.2**	**686.8**	**715.0**
ԱՊՀ երկրներից	***80.6***	***56.2***	***73.4***	***89.1***	***96.3***	***129.1***	***124.2***
Ռուսաստան	40.0	33.7	44.6	60.5	64.6	94.4	78.0
Թուրքմենստան	22.6	5.9	5.5	0.8	2.8	3.6	0.6
Վրաստան	9.5	11.1	16.0	12.4	16.6	18.7	28.6
Այլ երկրներ	8.4	5.5	7.3	15.3	12.3	12.4	17.0
Ոչ ԱՊՀ երկրներից	***139.9***	***175.4***	***227.1***	***252.8***	***408.8***	***557.7***	***590.8***
Բելգիա	49.8	84.0	75.1	46.5	92.3	123.8	107.9
Իրան	31.5	34.0	30.1	31.9	31.5	22.5	28.1
ԱՄՆ	11.5	15.9	37.8	52.3	46.2	56.1	70.8
Գերմանիա	9.2	10.1	12.8	11.1	28.3	44.4	83.0
Մեծ Բրիտանիա	8.0	9.4	10.0	20.1	51.1	42.6	10.7
Թուրքիա	3.0	1.1	1.5	1.1	1.4	1.2	2.0
Այլ երկրներ	26.8	20.9	59.8	89.8	158.1	267.1	288.3

Աղյուսակ 7.

Ներմուծումն ըստ հիմնական ապրանքախմբերի (մլն ԱՄՆ դոլար)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Ներմուծում	**902.3**	**811.3**	**884.7**	**877.4**	**987.2**	**1,279.5**	**1,351.0**
Կենդանական ծագման արտադրանք	47.0	41.5	33.9	30.8	27.7	32.8	39.7
Բուսական ծագման արտադրանք	117.7	75.7	99.3	85.2	74.4	75.0	106.9
Պատրաստի սննդի արտադրանք	110.1	77.0	69.6	76.9	79.3	93.3	112.3
Հանքահումքային արտադրանք	205.9	176.0	178.0	188.2	171.4	179.5	213.3
Քիմիական արտադրանք	73.7	71.4	82.3	65.1	62.8	78.4	84.4
Մանածագործական իրեր	31.7	30.0	32.4	36.0	36.1	39.8	47.1
Թանկարժեք քարեր և մետաղներ	45.5	86.7	113.3	106.8	213.5	333.1	296.8
Ոչ թանկարժեք մետաղներ և դրանցից իրեր	20.2	23.8	24.4	36.1	55.7	76.7	59.7
Մեքենասարքավորումներ և մեխանիզմներ	78.9	86.5	117.3	88.4	103.4	133.8	133.2
Տրանսպորտային միջոցներ	47.3	33.1	22.6	25.9	39.9	78.5	93.3
Այլ ապրանքներ	124.2	109.5	111.8	138.2	123.0	158.7	164.4

Աղյուսակ 8.
Արտահանումն ըստ հիմնական ապրանքատեսակների (մլն ԱՄՆ դոլար)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Արտահանում	**220.4**	**231.7**	**300.5**	**341.8**	**505.2**	**685.6**	**715.0**
Պատրաստի սննդի արտադրանք	16.7	16.0	27.3	48.0	54.8	72.2	69.4
Հանքահումքային արտադրանք	30.7	38.0	37.1	37.9	42.1	50.3	82.8
Պլաստմասսա, կաուչուկ և ռետինե իրեր	8.0	9.1	9.1	13.1	6.3	4.8	10.1
Մանածագործական իրեր	13.6	13.6	13.2	24.3	28.6	31.2	43.5
Թանկարժեք քարեր և մետաղներ	53.7	99.8	121.4	122.8	258.3	350.7	299.8
Ոչ թանկարժեք մետաղներ և դրանցից իրեր	40.4	25.0	44.2	43.4	44.8	90.4	137.7
Մեքենասարքավորումներ և մեխանիզմներ	41.2	17.5	30.9	28.5	21.4	20.1	21.8
Տրանսպորտային միջոցներ	3.2	2.7	1.8	2.4	15.0	14.5	8.9
Սարքեր և ապարատներ	3.7	1.6	2.3	8.8	19.2	31.5	16.0
Այլ ապրանքներ	9.2	8.4	13.1	12.7	14.5	19.8	24.9

Գծանկար 1.
Ապրանքների և ծառայությունների արտահանումը և ներմուծումը (ՀՆԱ-ի նկատմամբ տոկոս)

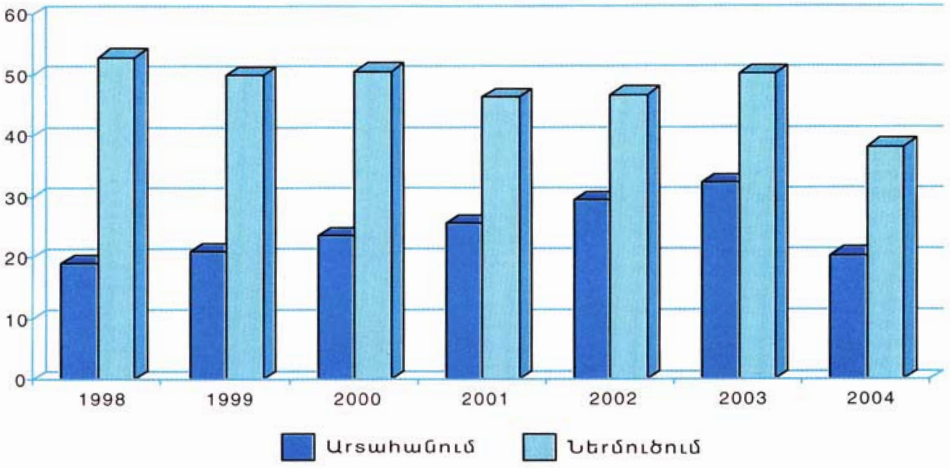

Գծանկար 2.
Արտահանման կառուցվածքն ըստ ապրանքախմբերի 2000 և 2004 թվականներին

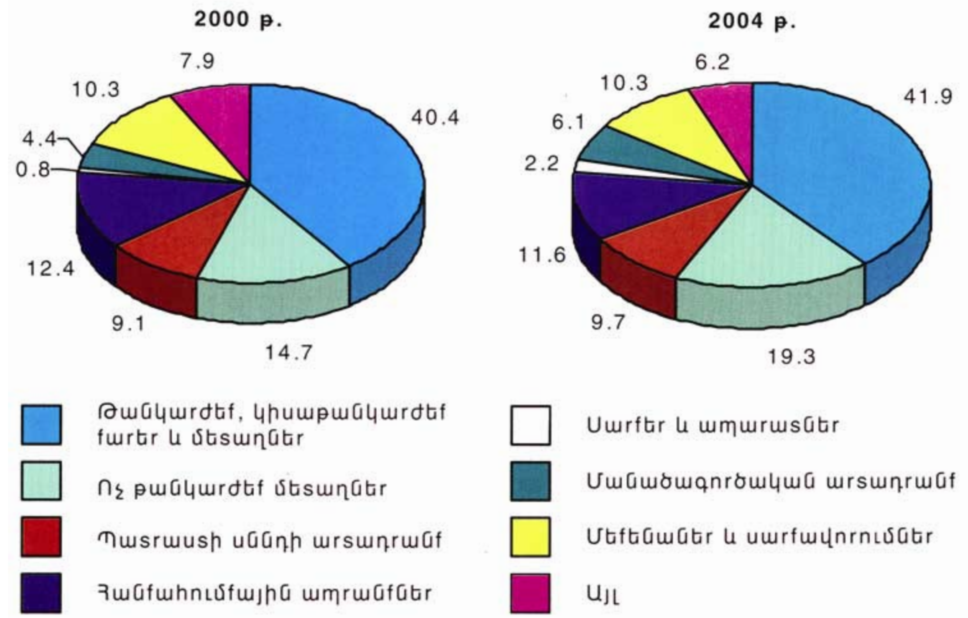

Գծանկար 3.
Արտահանման կառուցվածքն ըստ երկրների 2000 և 2004 թվականներին

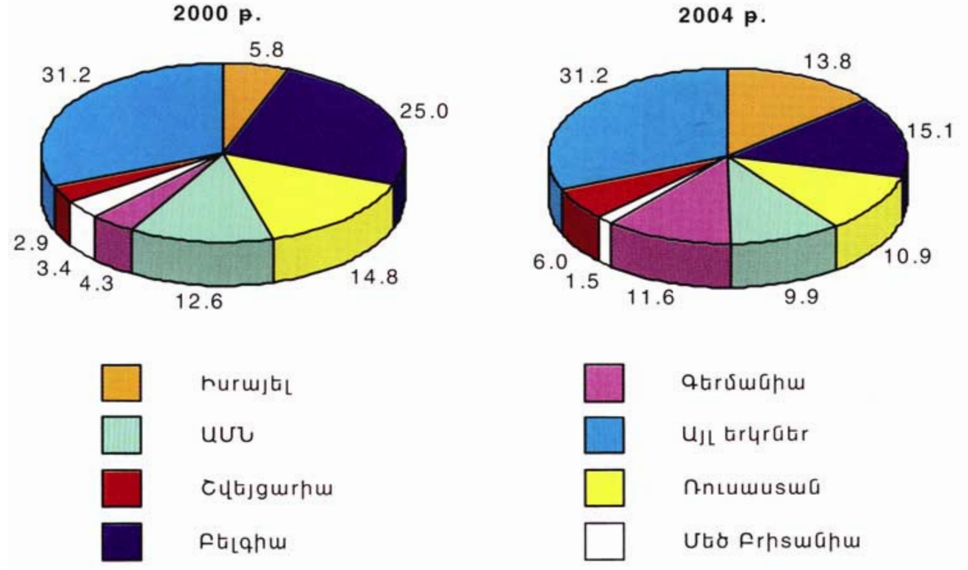

«ՆԱՄԷ» տպագրատուն
ԵՐԵՎԱՆ 2006